

De gevangenis als vindplaats en circuitbreker van multidimensionale armoede: Noden, barrières en kansen voor re-integratie

Vandevelde, Leen; Favril, Louis; Raeymaeckers, Peter; Brosens, Dorien

Published in:
Armoede en Ongelijkheid: Jaarboek 2024

Publication date:
2024

Document Version:
Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Vandevelde, L., Favril, L., Raeymaeckers, P., & Brosens, D. (2024). De gevangenis als vindplaats en circuitbreker van multidimensionale armoede: Noden, barrières en kansen voor re-integratie. In J. Coene, H. Degerickx, C. Dewilde, T. Ghys, B. Hubeau, S. Marchal, R. Remmen, & W. Vandenhole (editors), *Armoede en Ongelijkheid: Jaarboek 2024* (blz. 263-286). Acco.

Copyright

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form, without the prior written permission of the author(s) or other rights holders to whom publication rights have been transferred, unless permitted by a license attached to the publication (a Creative Commons license or other), or unless exceptions to copyright law apply.

Take down policy

If you believe that this document infringes your copyright or other rights, please contact openaccess@vub.be, with details of the nature of the infringement. We will investigate the claim and if justified, we will take the appropriate steps.

ARMOEDE EN ONGELIJKHEID

JAARBOEK 2024

Jill Coene, Heidi Degerickx, Caroline Dewilde,
Tuur Ghys, Bernard Hubeau, Sarah Marchal, Roy Remmen,
& Wouter Vandenhole (red.)

acco
learn

Eerste druk: 2024

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.accouitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Crius Group

© 2024 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

D/2024/0543/419

NUR 740

ISBN 978-94-6467-626-6

Hoofdstuk 11.

De gevangenis als vindplaats en circuitbreker van multidimensionale armoede

Noden, barrières en kansen voor re-integratie

Leen Vandeveld, Louis Favril, Peter Raeymaeckers & Dorien Brosens

Dit hoofdstuk beschrijft de armoedesituatie van mensen met detentie-ervaring vanuit twee complementaire invalshoeken. Ten eerste hanteren we een multidimensionale benadering van armoede waarbij armoede niet enkel een gebrek aan financiële middelen omvat, maar eveneens verwijst naar sociale uitsluiting op diverse levensdomeinen, zoals onderwijs, huisvesting, gezondheid, toegang tot hulp- en dienstverlening en sociale netwerken (Raeymaeckers et al., 2018). Die verschillende vormen van armoede gaan hand in hand en versterken elkaar (Coene et al., 2023). Ten tweede benaderen we armoede vanuit een levenslopperspectief, wat het geheel aan sociale processen omvat waarin gebeurtenissen en levensperiodes in verschillende levensdomeinen zich gedurende iemands leven in relatie tot sociale contexten ontwikkelen (Elder, 1985; O’Rand & Kreckler, 1990).

Eerder onderzoek toont aan dat mensen met detentie-ervaring zich vaak al voor hun gevangenisverblijf in een preciaire situatie bevinden en tal van problemen ervaren op meerdere levensdomeinen (Doekhie et al., 2024; Verbrugghe & Favril, 2023), waardoor de gevangenis als een vindplaats van onwelzijn kan worden gezien (Maes & Put, 2003). Ook na detentie kampen velen met problemen en noden op verschillende levensdomeinen, zoals het vinden van huisvesting en geestelijke gezondheidszorg (Visher et al., 2017). Dat maakt het re-integratieproces dikwijls complex (Naessens & Raeymaeckers, 2023). Re-integratie is een langetermijnproces dat al in de gevangenis start en ver daarna verder gaat (Maruna et al., 2004). Een succesvolle re-integratie gaat verder dan het voorkomen van recidive en omvat vooral ook het aanpakken van noden op diverse levensdomeinen (Heidemann et al., 2016). Huidig onderzoek naar re-integratie concentreert zich vaak op factoren tijdens of kort na detentie, zoals steun en contact met familie (Fahmy et al., 2022) of hulp- en dienstverleners (Pasma et al., 2023b), maar de situatie voor detentie kan het re-integratieproces en de uitkomsten na vrijlating beïnvloeden (Souza et al., 2015; Visher & Travis, 2003). Daarom kan re-integratie niet los worden gezien van het leven voorafgaand aan detentie en moet ook die levensfase gecapteerd worden binnen onderzoek naar re-integratie.

In deze bijdrage focussen we op de multidimensionale armoedesituatie gedurende de levensloop van personen in de gevangenis, met aandacht voor verschillende levensdomeinen en de samenhang tussen het leven voor, tijdens én na detentie. We verkennen eerst verklaringen voor armoede bij personen in de gevangenis met inzichten vanuit de internationale en de Vlaams en/of Brusselse context. Vervolgens lichten we onze methodologische aanpak toe, waarbij we een uitgebreide enquête afnamen in vijftien gevangnissen en veertien levensverhalen verzamelden.

1. Literatuuroverzicht

1.1 Sociale determinanten en hun rol bij detentie

Een eerste verklaring voor de relatie tussen armoede en detentie ligt in het proces van selectie voor detentie, waaraan een aantal sociale determinanten ten grondslag liggen. Sociale determinanten – zoals de omstandigheden waarin iemand opgroeit, leeft en werkt (bv. armoede, instabiele huisvesting, werkloosheid, trauma) – zijn het product van bredere maatschappelijke factoren, zoals economische ongelijkheid, discriminatie en ontoereikende sociale vangnetten. Sociale determinanten bepalen iemands levensloop (Caruso, 2017) en verwijzen naar de brede, sociale en maatschappelijke leefomgeving waarin iemand zich bevindt (Verbrugghe & Favril, 2023). Bepaalde sociale determinanten hangen nauw samen met het plegen van criminaliteit en vergroten zo de kans op een gevangenisopsluiting (Caruso, 2017; Verbrugghe & Favril, 2023).

Een eerste groep sociale determinanten heeft betrekking op socio-economische kenmerken en bestaansvoorwaarden (o.a. financiën, tewerkstelling en huisvesting). Veel personen in de Vlaamse gevangnissen zijn laagopgeleid, vinden moeilijk aansluiting bij de arbeidsmarkt (Brosens et al., 2013; Favril, 2024; Naessens & Raeymaeckers, 2019) en zijn werkzaam in lagere statusberoepen (Naessens & Raeymaeckers, 2019; Ramakers et al., 2015). Bovendien bevinden ze zich vaak in een financieel achtergestelde situatie, gekenmerkt door bijvoorbeeld schulden (Eldi et al., 2022). Een lage scholingsgraad, werkloosheid en financiële armoede zijn net als dakloosheid risicofactoren voor criminaliteit (Caruso, 2017; Garcia-Grossman et al., 2020; Maes & Put, 2003; Verbrugghe & Favril, 2023). Internationaal onderzoek stelt vast dat 23,4% van de personen in detentie dakloos was bij de start van of binnen de dertig dagen voorafgaand aan de start van het gevangenschap (Bashir et al., 2021). In Vlaanderen ontbreken cijfers voor de gehele gevangenispopulatie, maar onderzoek duidt erop dat 5,7% van de personen in de gevangenis van Antwerpen (Brosens et al., 2013) en 8,1% van de vrouwen in alle Vlaamse gevangnissen (Favril, 2024) dakloos was bij aankomst in de gevangenis.

Ten tweede vormt ook de psychische gezondheid een sociale determinant van criminaliteit. Zo hebben personen met negatieve ervaringen (bv. misbruik, mis(be)handeling) uit de kindertijd (Roos et al., 2016) of psychiatrische stoornissen (Stevens et al., 2015)

een verhoogd risico op criminaliteit en detentie. Dat laatste komt onder andere door de structurele ongelijkheid in de weg naar voorlopige hechtenis, waar personen zonder job, huis of met een psychische aandoening in dezelfde situatie een grotere kans hebben om in voorhechtenis terecht te komen (Verbrugghe & Favril, 2023; Wakefield & Uggen, 2010). Daarbij spelen ook andere sociale determinanten een rol. Zo zijn bijvoorbeeld een lage scholingsgraad, werkloosheid en financiële armoede sterk verbonden met druggebruik (United Nations, 2020), wat dan weer de kans op contact met justitie verhoogt (Bennett et al., 2008). Psychische problemen zijn vaak al voor detentie aanwezig, met een disproportioneel hoge prevalentie van psychische en middelgerelateerde stoornissen in de gevangenis als gevolg (Favril & Dirkzwager, 2019; Favril et al., 2024).

Ten derde wordt ook sociaal kapitaal, zijnde hulpbronnen uit sociale banden en netwerken (Anderson et al., 2020), gelinkt aan criminaliteit en een gevangenisverblijf. Zo kunnen vrienden die verwickeld zijn in het criminele milieu crimineel gedrag stimuleren (Boman & Mowen, 2017). Daarnaast stelt internationaal onderzoek dat achtergestelde groepen (zoals personen in financiële armoede) minder sociaal kapitaal hebben (McDonald & Day, 2010). Een verschil in sociaal kapitaal bestaat dus dikwijls voor detentie en bepaalt het leven tijdens en na detentie (Anderson et al., 2020; Atkin-Plunk & Armstrong, 2018; Logan et al., 2019). De aanwezigheid van sociaal kapitaal tijdens detentie kan het gedrag in de gevangenis verbeteren, sociale isolatie tegengaan en de kans op recidive verminderen (Cochran & Mears, 2013). Sociaal kapitaal heeft een invloed op het optimisme over het eigen vermogen om het hoofd te bieden aan uitdagingen na vrijlating en vergroot de kans op een succesvolle terugkeer naar de samenleving (Atkin-Plunk & Armstrong, 2018; Logan et al., 2019).

1.2 Armoede als gevolg van detentie

Een tweede verklaring voor de relatie tussen armoede en detentie is dat een gevangenisverblijf de al aanwezige armoedesituatie kan reproduceren en zelfs kan versterken (Pinard, 2010; Verbrugghe & Favril, 2023). Hoewel een gevangenisstraf alleen een vrijheidsberoving beoogt, gaat het in realiteit gepaard met het verlies van tal van andere zaken, zoals werk en woonst (Hayes, 2018). De gevangenis vormt zo een katalysator voor een leven in armoede en draagt bij tot de voortzetting van criminaliteit en armoede (Wakefield & Uggen, 2010). Dat wordt duidelijk door de moeilijkheden die velen met het oog op vrijlating en na detentie ervaren (Beckett & Goldberg, 2022).

Een gevangenisverblijf kan de reeds aanwezige armoedesituatie reproduceren en zelfs versterken.

Ten eerste kunnen financiële problemen tijdens een gevangenisverblijf oplopen, bijvoorbeeld door achterstallige huur of onderhoudsgeld voor kinderen. Daardoor starten velen hun detentie met olopende schulden (Eldi et al., 2022), waarmee ze meestal ook de gevangenis verlaten (Link & Roman, 2017). Verder vinden personen na detentie moeilijk

werk (Beckett & Goldberg, 2022; Doekhie et al., 2024; Naessens & Raeymaeckers, 2023), onder meer door langdurige werkloosheid (Chamberlain et al., 2016; Harding et al., 2018) en door stigma en discriminatie (Doekhie et al., 2024; Naessens & Raeymaeckers, 2023). Maar stabiele tewerkstelling is cruciaal voor een succesvolle terugkeer naar de samenleving (Van Dam & Raeymaeckers, 2017; Visher et al., 2008), omdat het voor een stabiel inkomen zorgt, bijdraagt aan (nieuw) sociaal kapitaal (Mielitz & Marcum, 2020; Western et al., 2015) en criminaliteit kan verminderen (Visher et al., 2008).

Ten tweede is huisvesting een van de belangrijkste elementen voor re-integratie (Augustine & Kushel, 2022; Couloute, 2018) aangezien het stabiliteit biedt, een voorwaardelijke invrijheidstelling mogelijk maakt, het herstel van middelengebruik (Augustine & Kushel, 2022) en verbindingen in de buurt bevordert (Western et al., 2015). Toch dreigen velen na een gevangenisverblijf in een situatie van dak- of thuisloosheid te eindigen (Demeersman, 2009), met tot wel tien keer meer kans dan de algemene populatie (Couloute, 2018). Dat verhoogt dan weer de kans op strafrechtelijke betrokkenheid en een vicieuze cirkel van dakloosheid (Garcia-Grossman et al., 2020). Mogelijke factoren die daar in Vlaanderen toe bijdragen, zijn bijvoorbeeld de ontoegankelijke (sociale) woningmarkt en discriminatie ten aanzien van het detentieverleden (Verstraete & De Decker, 2014). Precaire woonsituaties zijn vaak verbonden met financiële armoede, omdat die personen geen betaalbare huisvesting kunnen vinden (Augustine & Kushel, 2022). Een domicilie-adres vormt een voorwaarde voor andere rechten (Van Dam & Raeymaeckers, 2017), waardoor huisvestingsproblemen op hun beurt bijvoorbeeld een drempel kunnen vormen voor tewerkstelling (Zatz et al., 2016).

Daarnaast speelt ook mentale gezondheid een cruciale rol in het re-integratieproces. Een opsluiting kan psychische problemen vergroten (Favril & Dirkzwager, 2019), bijvoorbeeld door de overbevolking en isolatie van sociale contacten (Durcan & Cees-Zwemstra, 2014). Tussen 37,3% (Favril et al., 2017) en 54,3% (Verhelle et al., 2019) ervaart psychische klachten in de gevangenis. Suicidepogingen komen tot wel vijf keer vaker voor in de gevangenis dan bij de algemene Belgische bevolking (Favril et al., 2022). Mentale gezondheid kan agressief gedrag, tewerkstelling, financiële problemen en relaties met familie tijdens het re-integratieproces zowel positief als negatief beïnvloeden (Fazel et al., 2016; Link et al., 2019).

Tot slot wordt het gebrek aan sociaal kapitaal dikwijls versterkt door een gevangenisverblijf, omdat het contact met vrienden en familie vermindert (Naessens & Raeymaeckers, 2023; Western et al., 2015). Familieleden hebben nochtans een cruciale rol na vrijlating. Zo kunnen ze hun naaste ondersteunen bij het aanpassen aan de nieuwe omstandigheden, financiële hulp bieden, voor een woonplaats zorgen (Western et al., 2015) en helpen in de zoektocht naar werk (Liu et al., 2016). Familie is van essentieel belang om criminaliteit af te zweren (Smith et al., 2018).

2. Methodologie

Vanuit de literatuur duiden we dat een complex samenspel van factoren gerelateerd aan multidimensionale armoede de kans vergroot om in de gevangenis terecht te komen, alsook dat een verblijf in de gevangenis armoede reproduceert en zelfs vergroot (Pinard, 2010; Verbrugge & Favril, 2023). Onderzoek in Vlaanderen naar de multidimensionale armoedesituatie van personen voor, tijdens en na hun verblijf in de gevangenis is schaars. Daarom combineren wij kwalitatieve en kwantitatieve data om de noden van mensen in detentie te onderzoeken. De kwalitatieve data vullen de kwantitatieve analyse aan en bieden dieper inzicht in de uitdagingen en noden in verschillende levensdomeinen waarmee mensen voor, tijdens en na detentie geconfronteerd worden. Die data werden verzameld in het kader van het BRuG-project ('Behoeften voor Re-integratie en recidivebeperking bij Gedetineerden').¹ Een meer uitgebreide beschrijving van de methodologie is te vinden in de onderzoeksrapporten (Pouille et al., 2024; Vandevelde et al., 2024a).

2.1 Kwantitatieve data: een enquête in de gevangenis

Tussen oktober 2022 en april 2023 werd een uitgebreide enquête afgenomen in vijftien Vlaamse en Brusselse gevangenissen. In totaal namen 777 personen deel, wat overeenkomt met 11,2% van de totale gevangenispopulatie in Vlaanderen en Brussel op het moment van de steekproefbepaling (N=6.553; Van Regenmortel et al., 2024). In elke gevangenis werd een willekeurige steekproef genomen, waarbij 20% van de mannelijke en 40% van de vrouwelijke gevangenispopulatie werd benaderd.² Vrouwen werden oversampeld om voldoende deelnemers te bereiken, om ook over die subgroep valide uitspraken te kunnen doen. Deelnemers moesten meerderjarig zijn, in de gevangenis aanwezig zijn, bereid zijn om deel te nemen en minstens een van de vijf talen machtig zijn waarin de vragenlijst beschikbaar was: Nederlands, Frans, Engels, Roemeens of Arabisch. Dat zijn de meest voorkomende talen uit eerder onderzoek in Vlaamse en Brusselse gevangenissen (Brosens et al., 2013; Vyncke et al., 2015).

We bevroegen verschillende demografische, socio-economische en justitiële kenmerken. Daarnaast bestreek de enquête verschillende levensdomeinen voor re-integratie (o.a. huisvesting, financiën, mentale gezondheid, sociaal netwerk). Dat werd bevestigd over verschillende levensfasen heen, namelijk het leven voor detentie, in de gevangenis en hoe ze vooruitkijken naar hun leven na vrijlating. De vragenlijst omvatte alleen verwachtingen voor vrijlating, het effectieve leven na detentie werd ondervangen in de levensverhaalinterviews. De vragenlijst betrof zelfrapportage. De data werden geanalyseerd met behulp van SPSS.

2.2 Kwalitatieve data: levensverhaalinterviews bij personen met detentie-ervaring

Vervolgens werden veertien levensverhaalinterviews uitgevoerd met personen die (ooit) een lange gevangenisstraf (= meer dan drie jaar) opgelegd kregen. Deelnemers moesten aan bepaalde criteria voldoen, zoals (ex-)gedetineerd zijn en een lange straf (gekregen) hebben. Acht personen verbleven nog in de gevangenis, maar waren ooit al eens eerder vrijgekomen. Zes participanten waren (al dan niet voorwaardelijk) in vrijheid gesteld. Diversiteit werd nagestreefd op het vlak van geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, leeftijd, strafduur, aantal detentieperiodes en de duurtijd dat iemand al vrij was (voor ex-gedetioneerde personen). Op één na hadden alle participanten de Belgische nationaliteit. Tabel 1 toont een volledige profielomschrijving van de participanten.

Tabel 1. Profielkenmerken participanten levensverhaalinterviews (N=14).

	Geslacht	Leeftijd	Nationaliteit	Status	Straftotaal	Aantal keer vrijgekomen
R1	man	36-45 jaar	Belg	gedetineerd	3-5 jaar	≥ 8 keer
R2	vrouw	36-45 jaar	Belg	gedetineerd	5-7 jaar	1-3 keer
R3	man	46-55 jaar	Belg	gedetineerd	10-15 jaar	4-7 keer
R4	man	56-65 jaar	Belg	gedetineerd	≥ 15 jaar	1-3 keer
R5	man	46-55 jaar	Belg	gedetineerd	≥ 15 jaar	1-3 keer
R6	man	36-45 jaar	Belg	gedetineerd	5-7 jaar	4-7 keer
R7	vrouw	26-35 jaar	Belg	gedetineerd	5-7 jaar	4-7 keer
R8	man	26-35 jaar	Belg	gedetineerd	5-7 jaar	≥ 8 keer
R9	man	36-45 jaar	Belg	ex-gedetineerd	onbekend (> 3 jaar)	1-3 keer
R10	man	26-35 jaar	Belg	ex-gedetineerd	10-15 jaar	1-3 keer
R11	man	46-55 jaar	Belg	ex-gedetineerd	3-5 jaar	4-7 keer
R12	man	36-45 jaar	Belg	ex-gedetineerd	≥ 15 jaar	1-3 keer
R13	vrouw	26-35 jaar	andere EU	ex-gedetineerd	3-5 jaar	1-3 keer
R14	man	36-45 jaar	Belg	ex-gedetineerd	10-15 jaar	4-7 keer

De interviewleidraad werd geïnspireerd op de levensverhalenmethodiek van McAdams (2008). Deelnemers vertelden over hun levenshoofdstukken aan de hand van sleutelmomenten die transities in hun leven aanduiden. We gingen daarna dieper in op die sleutelmomenten, met een focus op hun leven voor, tijdens en na detentie. We peilden naar moeilijkheden en re-integratieversterkende factoren die ze ervaarden, alsook naar hun uitdagingen en dromen voor de toekomst. De analyse werd uitgevoerd met behulp van NVivo.

3. Resultaten

3.1 Wie verblijft er in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen?

Tabel 2 toont de steekproefkenmerken van de personen die de enquête invulden. 15,9% was vrouw en 82,9% was man. Een klein percentage gaf X (0,8%) aan of wou dit liever niet zeggen (0,4%). 17,3% was jonger dan 25 jaar en 30,3% was tussen 26 en 35 jaar. De gemiddelde leeftijd bedroeg 37,8 jaar ($SD=12,6$), met een mediaan van 36 jaar. Dat maakt duidelijk dat er een grote groep jonge mensen in de gevangenis verblijft. 64,1% van de respondenten was Belg en 35,9% had geen Belgische nationaliteit. Eén op vier (25,6%) ging negen jaar of minder naar school (exclusief kleuterschool) en 36,7% heeft tussen de tien en twaalf jaar onderwijs genoten. Daaruit kunnen we afleiden dat een aanzienlijk aantal respondenten een laag opleidingsniveau heeft.

Wat betreft de justitiële kenmerken was bijna de helft (45,6%) veroordeeld, bijna een derde (30,3%) beklaagd en een op de tien (10,7%) combineerde de beide statuten. 8,7% was geïnterneerd en een kleine groep (4,7%) kende diens statuut niet.³ De helft (50,1%) werd nooit eerder veroordeeld tot een gevangenisstraf, 14,9% werd één keer eerder veroordeeld, terwijl meer dan een kwart (26,4%) twee of meer eerdere veroordelingen tot een gevangenisstraf heeft gehad. Een kleine groep (8,5%) personen gaf aan al eerder veroordeeld te zijn geweest, maar specificeerde niet hoe vaak. Tot slot blijkt dat de meerderheid van de veroordeelde personen (84,1%) langgestraft was. Dat betekent dat zij veroordeeld werden tot een gevangenisstraf van meer dan drie jaar.

De respondenten van de enquête zijn in grote lijnen een afspiegeling van wie er vandaag werkelijk in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen verblijft, met uitzondering van geslacht en nationaliteit. Door de oversampling maakten vrouwen 15,9% uit van de onderzoekspopulatie, terwijl zij in realiteit slechts 6% uitmaken van de totale gevangenisbevolking. Daarnaast was er een ondervertegenwoordiging van niet-Belgische personen (35,9%) ten opzichte van de realiteit (43,8%) (Van Regenmortel et al., 2024).

Tabel 2. Profielkenmerken respondenten enquête (N=777).

Socio-demografische gegevens	%	Justitiële kenmerken	%
Geslacht		Wettelijke toestand	
man	82,9	veroordeeld	45,6
vrouw	15,9	beklaagd	30,3
X	0,8	veroordeeld en beklaagd	10,7
dat wil ik liever niet zeggen	0,4	geïnterneerd	8,7
		ik weet het niet	4,7
Leeftijd		Eerder veroordeeld tot een gevangenisstraf	
< 25 jaar	17,3	nooit	50,1
26-35 jaar	30,3	1 keer eerder	14,9
36-45 jaar	28,8	2 keer eerder of meer	26,4
46-55 jaar	13,5	ja, aantal keer onbekend	8,5
56-65 jaar	6,6		
> 65 jaar	3,4		
Nationaliteit		Strafduur van veroordeelde personen	
Belgische nationaliteit	64,1	< 3 jaar	15,9
andere EU27-nationaliteit	21,4	3-5 jaar	29,3
nationaliteit buiten EU27	14,5	5-7 jaar	20,9
Schoolloopbaan		7-10 jaar	16,2
< 9 jaar	25,6	10-15 jaar	6,4
10-12 jaar	36,7	> 15 jaar	11,2
13-14 jaar	14,2		
> 15 jaar	23,5		

3.2 De multidimensionale complexiteit van armoede bij personen met detentie-ervaring

Hoewel de enquête niet zo ver terugging in tijd, tonen de levensverhalen hoe enkele participanten een mooie jeugd ervaren en hoe anderen al op jonge leeftijd blootgesteld werden aan multidimensionale armoede. Verslaving, moeilijke thuissituaties, financiële armoede en mishandeling, speelden – naar de mening van de participanten – een beduidende rol in het plegen van criminaliteit. Zo getuigde iemand over het alcoholmisbruik waar hij als jonge tiener al mee kampte:

Ik was vijf jaar, mijn broer heeft een accident gehad, dan moest ik een tijd bij mijn grootmoeder gaan wonen. (...) En dan is het verkeerd beginnen gaan. Dan zijn mijn ouders café beginnen houden, ik kon bier pakken hé. (...) Tuurlijk wilde ik dat doen ... gsst, hupla, een stuk of twee, weet ge wel. (...) Ik werd ja, grootgebracht met de fles, bij wijze van spreken. (...) Ik was twaalf jaar en ik zat in de dancing dicht bij mijn ouders hun café. (...) Buitenwippers kenden mijn ma en pa, weet ge wel. Ik mocht gewoon naar binnen gaan hé. Een gastje van twaalf jaar. Hé ja, Pisang Ambon drinken en Campari en weet ge wel van die toestanden. Dat is allemaal niet gezond hé. (R9)

Hij vertelde hoe die levensgebeurtenissen uit zijn jeugd zijn volwassen leven beïnvloedden. Zijn alcoholmisbruik leidde mee tot crimineel gedrag, maar ook tijdens periodes buiten detentie bleef alcoholmisbruik op de voorgrond. Daardoor schond hij zijn voorwaarden en kwam hij telkens opnieuw in de gevangenis terecht. Ook een andere participant vertelde over hoe één gebeurtenis uit haar jonge leven bepalend was. Ze werd als prille twintiger ambtshalve geschrapt, waardoor ze op straat belandde zonder woonplaats, inkomen, papieren, rechten of steun van haar ouders. Zo vertelde ze zelf:

Ik ben thuis vertrokken. Ik wou feesten en van het leven genieten. Mijn ouders zijn van het principe dat als ik daarvoor kies, ik ook de consequenties daarvan moet dragen. Zij hebben mij ambtshalve geschrapt. (...) Ik had dan wel een moment: ik moet mezelf hier bijeen rapen. Maar dat is niet evident als je ambtshalve geschrapt bent.

Ik had geen inkomen en vaste woonplaats. Als ik naar het OCMW ging of bepaalde instanties om hulp ging vragen ... zij hadden geen oplossing voor mij op dat moment. Of dat moest zijn ... Ik was 22 en had niet echt zoiets van ik moet nu geholpen worden op een manier dat zij mij hulp konden aanbieden, dus via een daklozenopvang. Ik was op dat moment niet bereid om zoiets als hulp aan te nemen. (R7)

De levensverhalen tonen hoe enkele participanten een mooie jeugd ervaren en hoe anderen al op jonge leeftijd blootgesteld werden aan armoede.

Dat leidde tot een opeenstapeling van kleine incidenten, waardoor ze naar eigen zeggen in de gevangenis belandde. Ze kwam meerdere keren vrij en voelde zich daar onvoldoende op voorbereid, waardoor ze telkens opnieuw terechtkwam in de situatie van voor detentie. We hoorden dat sommigen tijdens hun vrijlating vaak tegen gelijkaardige problemen aanliepen die ze al voor hun gevangenisverblijf ervaren. Hieronder gaan we daarom eerst in op de noden die er waren in het leven voor detentie, waarna we vervolgens focussen op zorgen die men ervaart met het oog op vrijlating.

3.2.1 Noden in het leven voor detentie

Voorafgaand aan hun detentie ervaren velen al verschillende noden (zie tabel 3). De grootste noden waren de nood aan goed werk (33,3%), meer geld (31,1%) en een betere plaats om te wonen (29,1%). De noden voor detentie bleven echter niet beperkt tot de materiële dimensies van armoede. Een op de vijf (19,4%) had nood aan een vertrouwenspersoon en 16,7% aan hulp voor psychische problemen. Die noden waren bovendien onderling met elkaar verbonden.

Tabel 3. Top vijf noden in het leven voor detentie (N=742).

Noden voor detentie	
goed werk	33,2%
meer geld	31,1%
een betere plaats om te wonen	29,1%
iemand om mee te praten, die ik kan vertrouwen	19,4%
hulp voor mijn psychische problemen	16,7%

3.2.1.1. *Bestaansmiddelen: financiën, tewerkstelling en huisvesting*

De twee meest gerapporteerde noden voor detentie waren de nood aan goed werk en meer geld. Een mogelijke verklaring is dat deze personen geen, geen stabiele of goed-betaalde job hadden. Zo had 43,8% geen werk, 56,3% ontving een inkomen uit arbeid, 15,7% uit zwart werk en 31,7% een uitkering. Meer dan een op de drie (37,3%) ervaaarde financiële armoede, wat bleek uit hun subjectieve beoordeling of dat inkomen voldoende was om van te leven. Personen die armoede ervaaarden, hadden meer nood aan werk, geld, huisvesting en hulp voor psychische problemen voor detentie. Bovendien zijn die drie factoren ook onderling verbonden: de nood aan werk hangt samen met de nood aan meer geld en huisvesting.

Een betere plaats om te wonen was de derde meest genoemde nood (29,1%) in het leven voor detentie. Een diepere analyse van de woonsituatie voor detentie (zie tabel 4) toont dat 43% ooit minstens één huisvestingssituatie ervaaarde die duidt op andere achterliggende problemen. Meer concreet tonen onze resultaten dat net geen derde (29,1%) ooit in het leven dak- of thuisloos was, een kwart (25,5%) ooit in een instelling verbleef (bv. jeugdzorg, psychiatrie) en een op de tien (9,9%) ooit woonde in een huis voor begeleid wonen. 17% combineerde minstens twee van die situaties, waarbij een verblijf in een instelling gecombineerd met dak- of thuisloosheid het meest voorkwam. Bovendien was 8,7% vlak voor detentie dak- of thuisloos.

Tabel 4. Ervaaarde ooit in het leven een of meerdere van deze woonsituaties (N=705).

Woonsituatie	43%
ik was ooit dak- of thuisloos	29,1%
ik woonde ooit in een instelling	25,5%
ik woonde ooit in een huis voor begeleid wonen	9,9%

3.2.1.2. *Sociaal contact en mentaal welzijn*

De enquête (zie tabel 3) toont dat de noden voor detentie niet enkel betrekking hadden op bestaansmiddelen, maar eveneens op sociaal contact. Voorafgaand aan detentie had 19,4% nood aan iemand om mee te praten. Daarnaast had 15,5% nood aan een partner

en 11,3% aan een vriend. Hoewel het niet voor alle participanten gold, kwam dat ook naar voor in een aantal levensverhalen waarin we getuigenissen hoorden over slechte vrienden, het zien of ervaren van moeilijke thuissituaties (bv. verslavingsproblematieken) en/of criminele activiteiten, zowel tijdens de jeugd jaren als in het volwassen leven. Personen die minstens een van die sociale noden ervaarden, voelden zich ook vaker eenzaam voor detentie. Hoe meer sociale noden iemand aangaf, hoe meer noden die ook ervaarde in bestaansmiddelen, zoals financiële middelen, werk en huisvesting.

De top vijf noden wordt afgesloten door de nood aan hulp voor psychische problemen (16,7%) voor detentie, wat in de enquête de bredere invulling 'mentaal welzijn' kreeg. Veel deelnemers gaven aan voor detentie problemen te hebben ervaren op het vlak van mentaal welzijn (zie tabel 5). Een angst- en stemmingsprobleem (40,9%) en een probleem met alcohol, drugs, medicatie of gokken (26,3%) werden het meest onderschreven. Ook tijdens de interviews getuigden enkele participanten over hoe ze soms niet goed in hun vel zaten of hoe een verslavingsproblematiek hun leven bepaalde, waar ze ook tijdens én na detentie moeilijk van af geraakten. Problemen met drugs hing bij sommige respondenten samen met andere problemen, zoals familiale en geldproblemen. Zo getuigde iemand:

Ik heb vier kinderen, een vrouw gehad, appartement gehad, auto gehad. Ik heb alles gehad wat ik wilde. Tot dat ik dinges terug daarboven kreeg, problemen in mijn hoofd. Ik heb zo familiale problemen gehad en zo en dan is alles een beetje naar de vaantjes gegaan omdat ik drugs gebruikte. Ik gebruikte drugs om mijn problemen allemaal opzij te zetten. Het is zo ver gegaan dat ik mijn eigen was kwijtgeraakt. Ik was de weg kwijt, ik wist niet meer wat ik moest doen. (...) Je slaapt niet, je eet niet. Dat was geen leven. Op den duur begin je gewoon geld te zoeken voor gewoon drugs dagelijks te gaan kopen. (R6)

Tabel 5. Top vijf problemen m.b.t. mentaal welzijn voor detentie (N=718).

Psychische problemen	
angst- en stemmingsprobleem (o.a. depressie, burn-out)	40,9%
probleem met alcohol, drugs, medicatie of gokken	26,3%
ontwikkelingsstoornis (o.a. ADHD, ASS)	16,6%
gevoelens van eenzaamheid	16,2%
zelfbeschadigend gedrag en/of suïcidaal gedrag/gedachten	14,3%

Noot: ADHD: aandachtstekortstoornis met hyperactiviteit. ASS: autismspectrumstoornis.

3.2.2 Noden met het oog op vrijlating

De enquête (zie tabel 6) toont dat een aanzienlijk deel van de respondenten zich zorgen maakt over het leven na detentie. Een op de vier (25,5%) maakte zich zorgen over het vinden van goed werk na vrijlating, 22,1% over geldproblemen en 21,1% over het ontbreken van een vaste woonplaats. Ook in de levensverhalen getuigden enkele participanten over hoe ze na hun vrijlating in een gelijkaardige situatie als voor detentie terecht-

kwamen. Zo ook de participant die ambtshalve geschrapt werd en zo voor detentie al ervaringen had met thuisloosheid en financiële armoede:

Ze hebben mij meermaals buitengelaten met een vuilniszak met mijn kleren erin, vertrek maar, zonder adres en inkomen. Zo kom je altijd in dezelfde omkadering en bij dezelfde personen terecht. Ook al kwam ik hier met goede intenties buiten ... Dat kon niet resulteren in bepaalde veranderingen, omdat ik telkens afhankelijk was van personen die op de marge leven. Op die manier ben ik hier elke keer beginnen terugkomen. (R7)

Tabel 6. Top vijf zorgen m.b.t. vrijlating (N=723).

Zorgen m.b.t. vrijlating	
dat ik gediscrimineerd zal worden omdat ik in de gevangenis heb gezeten	31%
dat ik de datum dat ik vrijkom niet weet en me niet kan voorbereiden	29%
dat ik geen goed werk vind	25,5%
dat ik problemen heb met geld of dat ik geen geld genoeg heb	22,1%
dat ik geen vaste plaats heb om te wonen	21,1%

De top vijf met zorgen voor vrijlating opent met angst voor discriminatie omdat men in de gevangenis heeft gezeten (31%) en onzekerheid over de exacte datum van vrijlating (29%). Tijdens de levensverhalen hoorden we tal van ervaringen van discriminatie, bijvoorbeeld tijdens het zoeken naar werk en op de woninghuurmarkt. Sommige participanten waren erg afhankelijk van de goodwill van werkgevers of verhuurders die bereid waren hen een kans te geven en verder te kijken dan hun strafblad. Discriminatie vormde zo een extra uitdaging boven op de diverse noden en zorgen die mensen met detentie-ervaring al ervaren. Ook hoorden we verhalen over die onzekere datum van vrijlating, bijvoorbeeld:

Ge komt voor de onderzoeksrechter en gaat die luisteren of niet? Dat is altijd valse hoop dat ge krijgt: misschien wel, misschien niet. Dan kunnen ze u nog tussendoor lossen. En dan duurt het lang, langer dan als ze zeggen: hier is uw straf. (R1)

Wanneer we verder kijken naar de financiële situatie van onze respondenten, vertellen een aantal participanten tijdens de interviews vaak over een grote schuldenberg, waardoor ze zich naar eigen zeggen in een financieel uitzichtloze situatie bevonden, bijvoorbeeld:

Ik ben naar buiten gegaan met 75.000 euro schuld aan de Dienst voor Alimentatievorderingen. (...) Dus, ja, kom dan maar buiten, plus alle boetes dan nog hè. (...) Ik heb geen perspectief meer. Soms trekt het [crimineel milieu] mij ook wel financieel aan dan. En dat is gewoon puur omdat het uitzichtloos is voor mij. (R3)

Maar liefst 71% van de respondenten in de enquête rapporteerde schulden te hebben tijdens detentie, vaak bij het gerecht of slachtofferfondsen (39,3%), slachtoffers (19,6%) en/of een bank (17,3%). Personen met schulden maakten zich vaker zorgen over het vinden van een woonplaats, werk en geld na detentie. De resultaten tonen dat niet

iedereen kon werken in de gevangenis wegens een tekort aan gevangenisarbeid: 46,4% werkte in de gevangenis en de verloning werd tijdens de interviews bestempeld als te laag. Werken in de gevangenis kon volgens onze respondenten een manier zijn om te voorzien in het levensonderhoud in de gevangenis (bv. voor de aankoop van producten van de kantine), een gezin te onderhouden of schulden af te betalen.

Als we de dieper ingaan op huisvesting, dan legt het onderzoek bloot dat achterstelling in huisvesting voor detentie verband houdt met de zorgen die iemand heeft met het oog op vrijlating. Wie ooit minstens een huisvestingssituatie zoals dak- of thuisloosheid, een verblijf in een instelling of in een huis voor begeleid wonen ervaarde, maakte zich vaker zorgen over een woonplaats, werk en geld na vrijlating. 42,8% gaf aan na vrijlating een woning te bezitten en zij ervaarde over het algemeen minder zorgen rond huisvesting, werk, geld en discriminatie na detentie.

3.2.3 Het belang van het sociale netwerk

Familie en vrienden – hierna gedefinieerd als ‘sociaal netwerk’ – kunnen een cruciale ondersteunende rol spelen tijdens en na detentie. De overgrote meerderheid (87,4%) gaf aan tijdens detentie te kunnen rekenen op één iemand uit het sociale netwerk, zoals een ouder, *sibling*, partner of vriend. Ook in de interviews getuigden sommigen over het belang van een sociaal netwerk, bijvoorbeeld voor hulp met de kinderen of een plek om te wonen. Daarnaast bleek dat zij niet alleen fungeerden als hulpactor, maar ook als motivatie om na vrijlating niet meer terug te keren naar de gevangenis:

Mijn ouders hé. Dat was een beetje het keerpunt in mijn leven, beseffen wat ik hun allemaal aangedaan heb. Ze zijn zo fier op mij en dat ... Dat schouderklopke, dat doet me keer deugd. (R9)

Ook na vrijlating verwachtten velen hulp te krijgen van hun sociaal netwerk. Tijdens de interviews vertelden verschillende respondenten over de hulp die ze kregen van familie om hun terugkeer naar de samenleving mogelijk te maken. Tabel 7 toont dat velen hulp van hen verwachtten voor een verblijfplaats (38,9%), iemand die naar hen luistert (38,3%), bij het zoeken naar werk (30,8%), met geld (23,7%) en met hun verslavingsproblematiek (15,5%). We stellen een positief verband vast tussen de periode in de gevangenis en het leven na vrijlating: wie tijdens detentie al kon steunen op vrienden of familie, dacht ook na vrijlating vaker op iemand van het sociale netwerk te kunnen rekenen én maakte zich bovendien minder zorgen over een woonplaats.

Tabel 7. Hulpnood van familie en vrienden na vrijlating (N=705).

Hulpnoden	
bij een plaats om te wonen	38,9%
iemand die naar me luistert	38,3%
bij werk zoeken	30,8%
met geld	23,7%
bij problemen met drugs, alcohol, medicatie of gokken	15,5%

Hoewel velen aangaven op hun sociaal netwerk te kunnen rekenen, tonen de resultaten ook dat niet iedereen beschikt over een steunend sociaal netwerk. 12,6% van de deelnemers aan de enquête gaf aan op niemand van het sociale netwerk te kunnen steunen tijdens detentie en een vergelijkbaar percentage (12,5%) verwachtte geen steun van dat netwerk na vrijlating. In de interviews vertelden sommigen over negatieve relaties met vrienden, moeilijke familiebanden, isolatie of het ontbreken van contact met de buitenwereld:

Ik denk dat ik veel geluk gehad heb met mijn omgeving. Dat dat niet evident is voor de meeste mensen die in de gevangenis zitten. Ik merkte dat ook bij die laatste persoon bij wie ik zelf op cel zat, die heeft ook geen netwerk om op terug te vallen. Die kan niet terug bij zijn ouders gaan wonen. Die heeft niemand om hem allez, te begeleiden als die op uitgangsvergunning gaat. (R10)

3.2.4 Het belang van professionele begeleiding

Hoewel velen aangaven te kunnen of te willen steunen op hun sociaal netwerk, is er ook het professionele circuit. Tijdens de interviews kwam prominent naar voor dat professionele ondersteuning in de gevangenis van cruciaal belang is, bijvoorbeeld voor mentaal welzijn en financiën. Ook in de enquête werd dat duidelijk; een hulp- en dienstverleningsactor in de gevangenis werd door 33,8% erkend als een van de belangrijkste ondersteunende actoren, waaronder iemand van Justitieel Welzijnswerk (21,5%) en het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (11,7%). Maar een aanzienlijk deel van de respondenten (28,5%) was niet in begeleiding tijdens detentie en er werden een aantal drempels voor deelname ervaren, zoals niet op de hoogte zijn van het beschikbare aanbod (21,4%) of het aanbod dat volzet is (16,6%). Op de vraag naar wat de gevangenis doet om hen te helpen, gaf meer dan de helft (56%) aan dat de gevangenis hen onvoldoende voorbereidt op een leven buiten de gevangensmuren. Hoewel het aanbod soms als ontoereikend werd ervaren, klonken tijdens de interviews ook heel wat positieve getuigenissen over de rol die specifieke begeleiders, praktijken en activiteiten gespeeld hadden:

Zij volgde mij op, contact met mijn kinderen terug in orde gebracht. (...) En zij heeft voor mij echt veel betekend in de vorm van: ze geloofde in mij, ze zag mij als persoon (...). Die heeft voor mij alles in orde gemaakt rond mijn reclassering. Bijvoorbeeld schulden bevragen, uw kinderen, verhalen aanhoren. (...) Soms van die peptalks dat je kreeg. Dat dat wel ging lukken en op den duur kreeg ik, deontologisch mag dat niet, maar toch een band, een vriendschapsband, een vertrouwensband. (R3)

De resultaten tonen dat hulpverleners niet alleen tijdens, maar ook na vrijlating mogelijk een cruciale rol kunnen spelen. Zo verwachtte een op de drie (31,6%) dat een hulp- of dienstverlener een van de voor hen drie belangrijkste steunactoren na detentie zou kunnen zijn, waaronder een psycholoog (13,4%), iemand van het OCMW, CAW, VDAB enzovoort (12,5%) of een justitie-assistent (8,4%). Uit de interviews bleek echter dat het na vrijlating niet altijd gemakkelijk was om vervolfbegeleiding te vinden en/of vol

te houden, bijvoorbeeld vanwege de combinatie met een voltijdse job, de hoge kostprijs en het stigma daarrond. Desondanks werd dat als onmisbaar beschouwd:

Ik heb mensen van het CAW, ik kan bij een vzw terecht. Ik kan bij haar [partner] terecht, ik kan bij zoveel mensen terecht nu. En ik doe dat niet heel veel, alleen als het nodig is. Maar te weten dat dat kan, dat ik de telefoon kan pakken, doet heel veel. (R12)

4. Discussie en conclusie

4.1 Vicieuze cirkel van armoede

Conform eerder onderzoek (Favril, 2024; Vandeveldte et al., 2024b) stellen we in deze bijdrage vast dat veel personen in Vlaamse en Brusselse gevangenissen gedurende hun levensloop noden en problemen ervaren die terug te brengen zijn onder de multidimensionale noemer van armoede. De enquête toont dat de meerderheid zich voor detentie al in een preciaire situatie bevond op vlak van bestaansmiddelen, sociaal kapitaal en mentale gezondheid.

Kijkend naar bestaansmiddelen is 29,3% voor detentie ooit dak- of thuisloos geweest en ervaarde meer dan een kwart (37,3%) subjectieve financiële armoede. Goed werk (33,2%), meer geld (31,1%) en betere huisvesting (29,1%) zijn de meest gerapporteerde noden in het leven voor detentie. Naast noden in bestaansmiddelen, ervaren velen ook een sociale nood, waaronder de nood aan iemand om mee te praten (19,4%). Personen met sociale noden rapporteren ook vaker gevoelens van eenzaamheid en hebben meer noden op het vlak van bestaansmiddelen. De top vijf noden voor detentie wordt vervolledigd door nood aan hulp voor psychische problemen (16,7%), wat vaker gerapporteerd wordt door personen met een grotere subjectieve armoedebeleving. We kunnen stellen dat er een grote onderlinge verwevenheid is tussen de noden in het leven voor detentie op verschillende levensdomeinen, wat maakt dat een kwetsbare populatie de gevangenis binnenkomt. Dat wordt ook beschreven in eerder onderzoek (Brosens, 2015; Favril, 2024; Verbrugghe & Favril, 2023).

De al aanwezige problemen en noden voor detentie worden dikwijls versterkt door het gevangenisverblijf (Pinard, 2010;

Verbrugghe & Favril, 2023) waardoor individuen de gevangenis dreigen te verlaten met dezelfde of zelfs meer problemen dan voorheen, wat resulteert in een vicieuze cirkel van armoede. We stellen in de enquête vast dat een deel van de noden aanwezig voorafgaand aan detentie nog steeds als top vijf noden met het oog op vrijlating worden ervaren. Het vinden van werk (25,5%), huisvesting (21,1%) en geld (21,1%) behoren ook tot de grootste noden

De problemen en noden voor detentie worden dikwijls versterkt door het gevangenisverblijf waardoor individuen de gevangenis dreigen te verlaten met dezelfde of zelfs meer problemen dan voorheen.

met het oog op vrijlating. Als we dieper ingaan op hun financiën, geeft 71% in de gevangenis aan schulden te hebben en duiden de interviews op financieel instabiele situaties. Na vrijlating vormt het vinden van werk en woonst vaak een uitdaging. Dat wordt bemoeilijkt door discriminatie door potentiële werkgevers en verhuurders ten aanzien van het detentieverleden (Alós et al., 2015; Couloute, 2018; Doekhie et al., 2024; Naessens et al., 2023), wat ook de meest gerapporteerde zorg is voor het leven na vrijlating in dit onderzoek. De getuigenissen uit de levensverhaalinterviews bevestigen de resultaten uit de enquête.

4.2 Hulp- en dienstverlening als sleutel tot re-integratie

Het is duidelijk dat re-integratie gepaard gaat met verschillende uitdagingen. Aangezien velen zich voor detentie al in een precare situatie bevonden, durven we stellen dat de hulp- en dienstverlening in de samenleving ter preventie van detentie momenteel tekortschiet, ondanks alle inspanningen die geleverd worden en uitdagingen die daarmee gepaard gaan. Ook in de gevangenis worden veel noden ervaren, waardoor deze bijdrage dan ook de noodzaak aan professionele ondersteuning benadrukt om een stabiel leven uit te bouwen in de samenleving. De hulp- en dienstverlening die al aanwezig was voor detentie loopt idealiter door in de gevangenis en moet ook worden verdergezet na vrijlating. De enquête en de levensverhalen benadrukken de cruciale rol die hulp- en dienstverlening tijdens detentie kan spelen. Het belang daarvan blijkt ook uit Nederlands onderzoek dat concludeert dat hulp- en dienstverlening in de gevangenis aan personen die voor detentie al noden ervaren positief bijdraagt aan een betere voorbereiding op vrijlating, bijvoorbeeld op het vlak van schulden en het aanvragen van een identiteitsbewijs (Doekhie et al., 2024; Pasma et al., 2023a). Dat benadrukt nogmaals dat we niet blind mogen zijn voor de noden die al aanwezig zijn voor detentie en dat hulp- en dienstverlening in de gevangenis een verschil kan maken. Ook na vrijlating blijft hulp- en dienstverlening cruciaal. Een op de drie (31,6%) beschouwt een formele hulpactor als een van de belangrijkste actoren voor hulp na vrijlating.

Toch blijkt uit deze bevindingen, alsook uit eerder onderzoek van bijvoorbeeld Doekhie et al. (2024), Naessens & Raeymaeckers (2023) en Termote et al. (2024), dat hulp- en dienstverlening zowel binnen als buiten de gevangensmuren niet altijd vanzelfsprekend is. Zo is 28,5% niet in begeleiding in de gevangenis. Enerzijds wil niet iedereen hulpverlening en heeft niet iedereen daar nood aan. Anderzijds is het wel van belang om oog te hebben voor achterliggende redenen van niet deelname, want niet deelnemen betekent niet altijd dat iemand daar geen behoefte aan heeft (Brosens, 2015; Brosens et al., 2013). Redenen voor niet of beperkte deelname zijn voornamelijk de toegankelijkheid, onbekendheid van en het tekort aan aanbod, in overeenstemming met drempels uit eerder onderzoek (Brosens et al., 2013; Doekhie et al., 2024; Pardon et al., 2022). Dat tekort aan ondersteuning in de gevangenis wordt vooral ervaren door mensen met complexe noden (Doekhie et al., 2024; Pasma et al., 2023b). Ook de levensverhalen tonen dat er al veel waardevol aanbod is dat effectief het verschil kan maken, maar dat het vaak te beperkt is in capaciteit. Eerder onderzoek legde bloot dat er voornamelijk een tekort is aan verslavingszorg en psychologische zorg in de gevangenis (Rekenhof, 2022), hoewel

geweten is dat geestelijke gezondheidszorg bijdraagt aan een succesvolle re-integratie (Cunha et al., 2023; Favril et al., 2024).

Noden die al aanwezig zijn voor detentie lijken nog altijd te bestaan met het oog op vrijlating. In dat opzicht is het belangrijk om zowel binnen als buiten de muren voor een hulp- en dienstverleningsaanbod te zorgen dat tegemoetkomt aan de individuele noden en dat rekening houdt met zowel instrumentele (bv. praktische zaken regelen) als emotionele ondersteuning (bv. mentaal welzijn) (Doekhie et al., 2024). Hoewel specialistische hulpverlening noodzakelijk is, kan een generalistische aanpak erop toezien dat noden aangepakt worden en dat de juiste bijkomende hulpverlening wordt verleend. Inzetten op informatieverspreiding, een uitbreiding van de capaciteit van het bestaande aanbod en een aanbod dat meer inspeelt op de noden van mensen, kan de hulp- en dienstverlening toegankelijker maken. Ook voor hulp- en dienstverlening na detentie bestaan drempels, zoals de uitdaging om vervolgsbegeleiding te vinden en vol te houden. De continuïteit naar de hulp- en dienstverlening buiten de muren verloopt vaak moeizaam (Naessens & Raeymaeckers, 2023; Rekenhof, 2022), maar is toch van essentieel belang. Daarvoor moet men samenwerken met hulp- en dienstverleningsactoren uit het reguliere circuit buiten de gevangenis muren, zoals het OCMW of het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg. Die actoren kunnen al tijdens detentie betrokken worden in het begeleidingstraject zodat de brug naar buiten wordt vereenvoudigd. Er bestaan projecten die inzetten op de transitie naar buiten door middel van vrijwilligers (Naessens & Raeymaeckers, 2023). In het buitenland is ook de betrokkenheid van ervaringsdeskundigen daarbij al waardevol gebleken. Een inspirerend voorbeeld is de organisatie *Unlocking the Gates* uit Canada, waarbij ervaringsdeskundigen een traject starten met personen tijdens hun detentie en vervolgens die persoon op verschillende manieren ondersteunen (meteen) na vrijlating. Zij zijn de cruciale schakel in het vinden van aansluiting bij hulp- en dienstverlening in de vrije samenleving (Palis et al., 2024). Ook in België zou de rol van ervaringsdeskundigen geëxploreerd kunnen worden.

4.3 Het sociale netwerk als facilitator voor re-integratie

Naast professionele hulp kan ook het eigen sociale netwerk een belangrijke rol spelen tijdens re-integratie (Kjellstrand et al., 2022; Mancini et al., 2016). Wanneer dat aanwezig was, legden de participanten uit de levensverhaalinterviews een belangrijke rol weg voor familie en vrienden, zowel tijdens als na detentie. Uit de enquête blijkt eveneens dat een aanzienlijke meerderheid (87,4%) effectief steun krijgt in de gevangenis vanuit het eigen sociale netwerk, met familie als hoofdbron. Ook na vrijlating wordt door velen (87,5%) naar het sociale netwerk gekeken voor ondersteuning. Sociale steun heeft meerdere voordelen bij re-integratie, omdat ondersteuning bij noden op verschillende levensdomeinen een succesvolle terugkeer naar de samenleving kan faciliteren (Fahmy et al., 2022; Van Dam & Raeymaeckers, 2017). Wanneer we kijken naar steun van familie en vrienden in bestaansmiddelen, rekenen de respondenten het meest op hen voor een woonplaats (38,9%). Dat kan helpen om de cirkel van dakloosheid te doorbreken (Bush & Marybeth, 2017). In overeenstemming met eerder onderzoek kunnen zij ook financiële hulp bieden

(Van Dam & Raeymaeckers, 2017; Western et al., 2015) en worden ze in eerder onderzoek beschouwd als de belangrijkste groep die zal helpen om na vrijlating werk te vinden en te behouden (Liu et al., 2016; Morenoff & Harding, 2014). Daarnaast rapporteert bijna vier op tien (38,3%) het eigen sociale netwerk om iemand te hebben die naar hen luistert na vrijlating, wat het belang van emotionele ondersteuning benadrukt (Doekhie et al., 2024; Naessens et al., 2023). Bovendien draagt sociale steun bij aan een betere psychologische gezondheid (Favril & van Ginneken, 2024; Morenoff & Harding, 2014).

Ondanks die voordelen blijkt uit de enquête, de interviews en eerder onderzoek dat niet iedereen zo'n steunend netwerk heeft (Naessens et al., 2023). Bovendien hangt de inzetbaarheid af van de band die de betrokkene heeft met diens familie en vrienden (Anderson et al., 2020), want er kunnen evengoed negatieve uitkomsten volgen uit contact met het sociale netwerk (Martinez & Abrams, 2013), zoals de stimulatie van crimineel gedrag (Boman & Mowen, 2017). De interviews tonen dat sommigen positieve banden hebben met familie, maar dat relaties soms ook moeilijk lopen. De frequentie en de kwaliteit van contact met familie en vrienden neemt vaak af tijdens detentie (Naessens & Raeymaeckers, 2023). Personen met negatieve sociale banden of problemen in relaties hebben minder kans op een succesvolle re-integratie (Bahr et al., 2010). Daaruit kunnen we besluiten dat het van belang is om in te zetten op sociale contacten tijdens en na detentie. Dat kan onder meer door het sociale netwerk vroeg in het re-integratieproces te betrekken (Cochran, 2019). Het in kaart brengen van het sociale netwerk tijdens het onthaal kan

Door de aanwezigheid van hulp- en dienstverleningsactoren is de gevangenis niet enkel een vindplaats van armoede, maar ook een setting waarin het mogelijk is om problemen te detecteren en aan te pakken.

daar één weg in zijn, waarna vervolgens hulp geboden kan worden bij het onderhouden van bestaande contacten of het herstellen van verbroken banden. Er zijn enkele organisaties die daarop inzetten, zoals Lus vzw. Die organisatie kan al tijdens detentie inzetten op het versterken en/of het (her)opbouwen van een sociale kring (Lus vzw, z.d.). Een buddyproject met vrijwilligers die mee de brug naar buiten maken, speelt niet alleen in op de

continuering van ondersteuning, maar draagt ook bij aan sociaal contact en het opbouwen van het eigen sociale netwerk (Naessens & Raeymaeckers, 2023). Een verduurzaming en een grootschalige uitrol van dat soort projecten is noodzakelijk.

4.4 De gevangenis als plaats om multidimensionale armoede te doorbreken

Ons onderzoek legt bloot dat personen voor detentie al geconfronteerd worden met verschillende vormen van multidimensionale armoede, zoals psychische kwetsbaarheden of financiële armoede, en dat die met het oog op vrijlating nog altijd bestaan. Dat maakt de gevangenis een vindplaats van multidimensionale armoede, waarin dat bestendig en geaccumuleerd wordt. Dat toont zich in de re-integratienoden die ze op tal van vlak-

ken ervaren, waarbij het overheersende gevoel van mensen in detentie is dat die noden onvoldoende aangepakt worden tijdens hun gevangenisverblijf. In de gevangenis zijn verschillende hulp- en dienstverleningsactoren aanwezig om mensen voor te bereiden op re-integratie, die een cruciale rol toebedeeld krijgen door personen in detentie. Dat maakt van de gevangenis niet enkel een vindplaats van multidimensionale armoede, maar ook een setting waarin het mogelijk is om die problemen te detecteren en aan te pakken. De gevangenis zou dus kunnen fungeren als circuitbreker (Brosens, 2015), als een plek om de vicieuze cirkel van armoede te doorbreken.

Criminaliteit wordt vaak aan individuele kenmerken toegeschreven, terwijl maatschappelijke factoren, zoals discriminatie, de moeilijke doorstroom naar de arbeids- en woningmarkt en de ontoereikende hulp- en dienstverlening, beleidsmatig veelal over het hoofd worden gezien (Naessens & Raeymaeckers, 2023; Verbrugghe & Favril, 2023). Ook re-integratie wordt doorgaans individueel georiënteerd, zonder rekening te houden met structurele factoren op het macroniveau (Bouverne-De Bie, 2002; Goethals et al., 2003). We mogen niet blind zijn voor structurele mechanismen en maatschappelijke factoren in de samenleving die het leven voor detentie en re-integratie na vrijlating allesbehalve evident maken. Het voorkomen van criminaliteit vereist zo structurele interventies op alle levensdomeinen, bijvoorbeeld op het vlak van onderwijs, huisvesting en op de arbeidsmarkt. Een succesvolle re-integratie verlaagt de kans op recidive (Visher et al., 2017) en verlaagt zo de economische kosten voor de maatschappij (Cannonier et al., 2021), maar draagt bovenal ook bij aan het welzijn van de betrokkene op alle levensdomeinen (Graffam & Shinkfield, 2012). Re-integratie is geen individuele aangelegenheid; het is de verantwoordelijkheid van de samenleving om dat mogelijk te maken.

Referenties

- Alós, R., Esteban, F., Jódar, P., & Miguélez, F. (2015). Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners. *European Journal of Criminology*, 12(1), 35-50. <https://doi.org/10.1177/1477370814538776>
- Anderson, C. N., Cochran, J. C., & Toman, E. L. (2020). Social capital and its impacts on prison life: Is visitation a conduit? *Crime & Delinquency*, 68(4), 644-683. <https://doi.org/10.1177/0011128720977445>
- Atkin-Plunk, C. A., & Armstrong, G. S. (2018). Disentangling the relationship between social ties, prison visitation, and recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 45(10), 1507-1526. <https://doi.org/10.1177/0093854818772320>
- Augustine, D., & Kushel, M. (2022). Community supervision, housing insecurity, and homelessness. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 70(1), 152-171. <https://doi.org/10.1177/00027162221113983>
- Bahr, S. J., Harris, L., Fisher, J. K., & Harker Armstrong, A. (2010). Successful reentry: What differentiates successful and unsuccessful parolees? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5), 667-692. <https://doi.org/10.1177/0306624X09342>
- Bashir, A. Y., Moloney, N., Elzain, M. E., Delaunoy, I., Sheikhi, A., O'Donnell, P., Dunne, C. P., Kelly, B. D., & Gulati, G. (2021). From nowhere to nowhere. Homelessness and incarceration: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Prison Health*, 452-461. <https://doi.org/10.1108/ijph-01-2021-0010>

- Beckett, K., & Goldberg, A. (2022). The effects of imprisonment in a time of mass incarceration. *Crime and Justice*, 51(1), 349-398. <https://doi.org/10.1086/721018>
- Bennett, T., Holloway, K., & Farrington, D. (2008). The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 107-118. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.02.001>
- Boman, J. H., IV, & Mowen, T. J. (2017). Building the ties that bind, breaking the ties that don't: Family support, criminal peers, and reentry success. *Criminology & Public Policy*, 16(3), 753-774. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12307>
- Bouverne-De Bie, M. (2002). Het forensisch welzijnswerk en de 'sociale integratie'-doelstelling. In R. Roose, M. Bouverne-De Bie, K. Kloeck, W. Meyvis, & J. Vanacker (Eds.), *Handboek forensisch welzijnswerk* (pp. 351-380). Academia Press.
- Brosens, D. (2015). *Participation in prison programmes: Profile of (non-)participants, encouraging and discouraging factors*. Doctoraatsproefschrift, Vrije Universiteit Brussel.
- Brosens, D., De Donder, L., & Verté, D. (2013). *Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden*. Digitale Drukkerij BZ-AFM. https://departementwvg.be/sites/default/files/media/db Onderzoeksrapport_behoefteonderzoek_gevangenis_antwerpen.pdf
- Bush, H., & Marybeth, S. (2017). Families' experiences of doubling up after homelessness. *Cityscape*, 19(3), 331-356.
- Canonier, C., Galloway Burke, M., & Mitchell, E. (2021). The impact of a reentry and aftercare program on recidivism. *The Review of Black Political Economy*, 48(1), 93-122. <https://doi.org/10.1177/0034644620973931> <geblokkeerde site>
- Caruso, G. (2017). *Public health and safety: The social determinants of health and criminal behavior*. ResearchersLinks Books.
- Chamberlain, A. W., Boggess, L. N., & Powers, R. A. (2016). The impact of the spatial mismatch between parolee and employment locations on recidivism. *Journal of Crime and Justice*, 39(3), 398-420. <https://doi.org/10.1080/0735648X.2014.965264>
- Cochran, J. C. (2019). Inmate social ties, recidivism, and continuing questions about prison visitation. In M. Hutton & D. Moran (Eds.), *The Palgrave handbook of prison and the family* (pp. 41-64). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-12744-2_3
- Cochran, J. C., & Mears, D. P. (2013). Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research. *Journal of Criminal Justice*, 41(4), 252-261. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.05.001>
- Coene, J., Ghys, T., Hubeau, B., Marchal, S., Raeymaeckers, P., Remmen, R., Vandenhole, W., Van Dooren, W., & Van Regenmortel, H. (2023). Over multilevel governance van armoede en ongelijkheid. In J. Coene, T. Ghys, B. Hubeau, S. Marchal, P. Raeymaeckers, R. Remmen, W. Vandenhole, W. V. Dooren, & H. Van Regenmortel (Eds.), *Armoede en ongelijkheid. Jaarboek 2023* (pp. 33-59). Acco.
- Couloute, L. (2018). Nowhere to go: Homelessness among formerly incarcerated people. *Prison Policy Initiative*. Geraadpleegd via <https://www.prisonpolicy.org/reports/housing.html>
- Cunha, O., Castro Rodrigues, A., Caridade, S., Dias, A. R., Almeida, T. C., Cruz, A. R., & Peixoto, M. M. (2023). The impact of imprisonment on individuals' mental health and society reintegration: Study protocol. *BMC Psychology*, 11(1), 215. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01252-w>
- Demeersman, T. (2009). Van de bak naar de straat: over thuisloosheid na detentie. *FATIK*, 27(124), 4-11. Geraadpleegd via <https://www.mensenrechten.be/bestanden/uploads/tijdschriften/FATIK2009nr124.pdf>
- Doekhie, J., Koenraadt, R., & den Besten, A. (2024). *Van bajes naar buiten*. WODC.
- Elder, G. H. (1985). *Life course dynamics: Trajectories and Transitions, 1968-1980*. Cornell University Press.

- Eldi, F., Georgy, R., Timmy, Y., De Bus, S., & Vanhouche, A.-S. (2022). Schulden en detentie: eeuwige boetedoening. *FATIK*, 39(176), 27-35.
- Fahmy, C., Gricius, M., Chamberlain, A. W., & Wallace, D. (2022). Prison visitation and the likelihood of post-release employment. *Crime & Delinquency*, 68(12), 2200-2224. <https://doi.org/10.1177/00111287211022631>
- Favril, L. (2024). Het profiel van vrouwen in Vlaamse gevangenis. *Panopticon*, 45(3), 257-265.
- Favril, L., Audenaert, K., Portzky, G., & Vander Laenen, F. (2022). Suïcidaal gedrag in Belgische gevangenis: overzicht en geïntegreerd preventiemodel. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 64(3), 166-172.
- Favril, L., & Dirkzwager, A. (2019). De psychische gezondheid van gedetineerden in België en Nederland: een systematisch overzicht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 61(1), 5-33. <https://doi.org/10.5553/tvc/0165182x2019061001001>
- Favril, L., Rich, J. D., Hard, J., & Fazel, S. (2024). Mental and physical health morbidity among people in prisons: An umbrella review. *The Lancet Public Health*, 9(4), 250-260. [https://doi.org/10.1016/s2468-2667\(24\)00023-9](https://doi.org/10.1016/s2468-2667(24)00023-9)
- Favril, L., Vander Laenen, F., & Audenaert, K. (2017). Psychiatrische morbiditeit bij gedetineerden in Vlaanderen. *Panopticon*, 38(4), 231-245. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.12739.50720>
- Favril, L., & van Ginneken, E. F. J. C. (2024). Individual and environmental contributors to psychological distress during imprisonment. *European Journal of Criminology*, 21(3), 350-369. <https://doi.org/10.1177/14773708231201726>
- Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M., & Trestman, R. (2016). Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions. *The Lancet Psychiatry*, 3(9), 871-881. [https://doi.org/10.1016/s2215-0366\(16\)30142-0](https://doi.org/10.1016/s2215-0366(16)30142-0)
- Garcia-Grossman, I., Kaplan, L. M., Valle, K., Guzman, D., Olsen, P., Williams, B., & Kushel, M. (2020). Factors associated with incarceration in older homeless adults: Results from the hope home study. *Journal of General Internal Medicine*, 35(1) 1088-1096. <https://doi.org/10.1007/s11606-021-06897-0>
- Goethals, J., Van Camp, T., Snacken, S., Tubex, H., Bouverne-De Bie, M., Vanthuyne, T., & Vettenburg, N. (2003). *Ontwikkeling van relevante beleidsindicatoren inzake de kwaliteit en de effectiviteit van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de Vlaamse gevangenis*. UGent, VUB & KULeuven.
- Graffam, J., & Shinkfield, A. J. (2012). The life conditions of Australian ex-prisoners: An analysis of intrapersonal, subsistence, and support conditions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(6), 897-916. <https://doi.org/10.1177/0306624X11415510>
- Harding, D. J., Morenoff, J. D., Nguyen, A. P., & Bushway, S. D. (2018). Imprisonment and labor market outcomes: Evidence from a natural experiment. *American Journal of Sociology*, 124(1), 49-110. <https://doi.org/10.1086/697507>
- Hayes, D. (2018). Proximity, pain, and state punishment. *Punishment & Society*, 20(2), 235-254. <https://doi.org/10.1177/1462474517701303>
- Heidemann, G., Cederbaum, J. A., & Martinez, S. (2016). Beyond recidivism: How formerly incarcerated women define success. *Affilia*, 31(1), 24-40. <https://doi.org/10.1177/0886109915581702>
- Kjellstrand, J., Clark, M., Caffery, C., Smith, J., & Eddy, J. M. (2022). Reentering the community after prison: Perspectives on the role and importance of social support. *American Journal of Criminal Justice*, 47, 176-201.
- Link, N. W., & Roman, C. G. (2017). Longitudinal associations among child support debt, employment, and recidivism after prison. *The Sociological Quarterly*, 58(1), 140-160. <https://doi.org/10.1080/0380253.2016.1246892>
- Link, N. W., Ward, J. T., & Stansfield, R. (2019). Consequences of mental and physical health for reentry and recidivism: Toward a health-based model of desistance. *Criminology*, 57(3), 544-573. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12213>

- Liu, S., Pickett, J. T., & Baker, T. (2016). Inside the Black Box: Prison visitation, the costs of offending, and inmate social capital. *Criminal Justice Policy Review*, 27(8), 766-790. <https://doi.org/10.1177/0887403414562421>
- Logan, M. W., Morgan, M. A., Benson, M. L., & Cullen, F. T. (2019). Coping with imprisonment: Testing the special sensitivity hypothesis for white-collar offenders. *Justice Quarterly*, 36(2), 225-254. <https://doi.org/10.1080/07418825.2017.1396488>
- Lus vzw. (z.d.). *Wat doet Lus*. Geraadpleegd via <https://www.lusvzw.be/wat-doet-lus/>
- Maes, E., & Put, J. (2003). Armoede en vrijheidsberoving: een vicieuze cirkel? In J. Vranken, K. De Boyser, & D. Dierickx (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003* (pp. 155-173). Acco.
- Mancini, C., Baker, T., Sainju, K. D., Golden, K., Bedard, L. E., & Gertz, M. (2016). Examining external support received in prison and concerns about reentry among incarcerated women. *Feminist Criminology*, 11(2), 163-190.
- Martinez, D. J., & Abrams, L. S. (2013). Informal social support among returning young offenders: A metasynthesis of the literature. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(2), 169-190. <https://doi.org/10.1177/0306624X11428203>
- Maruna, S., Immarigeon, R., & LeBel, T. P. (2004). Ex-offender reintegration: Theory and practice. In S. Maruna & R. Immarigion (Eds.), *After crime and punishment* (pp. 3-26). Willan.
- McAdams, D. P. (2008). Personal narratives and the life story. In O. P. John, Robins, R. W., Pervin, L. A. (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 242-262). Wilfort Press.
- McDonald, S., & Day, J. C. (2010). Race, gender, and the invisible hand of social capital. *Sociology Compass*, 4(7), 532-543. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00298.x>
- Mielitz, K. S., & Marcum, C. (2020). A consideration for increasing post-release financial success. *American Journal of Criminal Justice*, 45(5), 955-969. <https://doi.org/10.1007/s12103-019-09515-2>
- Morenoff, J. D., & Harding, D. J. (2014). Incarceration, prisoner reentry, and communities. *Annual Review of Sociology*, 40, 411-429. <https://doi.org/10.1146%2Fannurev-soc-071811-145511>
- Naessens, L., & Raeymaeckers, P. (2019). *De begeleiding van (ex-)gedetineerden: valkuilen en mogelijkheden*.
- Naessens, L., & Raeymaeckers, P. (2023). *Terug naar de samenleving. Een leven na detentie?* Acco.
- Naessens, L., Van Dam, S., Brosens, D., Vandeveldel, L., & Raeymaeckers, P. (2023). De draad opnemen na detentie. In L. Naessens & P. Raeymaeckers (Eds.), *Terug naar de samenleving. Een leven na detentie?* Acco.
- O'Rand, A. M., & Krecker, M. L. (1990). Concepts of the life cycle: Their history, meanings, and uses in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 16(1), 241-262.
- Palis, H., Young, P., Korchinski, M., Wood, S., Xavier, J., Luk, N., Mahil, S., Bartlett, S., Brown, H., & Salmon, A. (2024). "Shared experience makes this all possible": Documenting the guiding principles of peer-led services for people released from prison. *BMC Public Health*, 24(1), 84. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17524-4>
- Pardon, L., Mertens, A., & Beyens, K. (2022). Leefklimaat in Vlaamse gevangenissen: ervaringen van veroordeelden en beklagden. *FATIK*, 174, 5-17.
- Pasma, A. J., van Ginneken, E., Palmen, H., & Nieuwbeerta, P. (2023a). Professional support and re-entry preparedness among prisoners. *Criminology & Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1177/17488958231161432>
- Pasma, A. J., van Ginneken, E. F., Palmen, H., & Nieuwbeerta, P. (2023b). Do prisoners with reintegration needs receive relevant professional assistance? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(2-3), 247-269. <https://doi.org/10.1177/0306624X221086554>
- Pinard, M. (2010). Reflections and perspectives on reentry and collateral consequences. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 100, 1213-1224. <https://ssrn.com/abstract=1759544>
- Pouille, A., Vandeveldel, L., Marynissen, S., Vandeveldel, S., Favril, L., & Brosens, D. (2024). *Re-integratie van personen in Vlaamse en Brusselse gevangenissen (BRUG-project): inzichten vanuit levensverhalen*.

- Raeymaeckers, P., Coene, J., & Hubeau, B. (2018). Over armoede en beleid. In J. Coene, P. Raeymaeckers, B. Hubeau, T. Goedemé, R. Remmen, & A. Van Haarlem (Eds.), *Armoede en uitsluiting. Jaarboek 2018* (pp. 23-44). Acco.
- Ramakers, A., Van Wilsem, J., Nieuwbeerta, P., & Dirkwager, A. (2015). Down before they go in: A study on pre-prison labour market attachment. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21(1), 65-82. <https://doi.org/10.1007/s10610-014-9234-x>
- Rekenhof. (2022). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. <https://www.ccrek.be/nl/publicatie/hulp-en-dienstverlening-aan-gedetineerden>
- Roos, L. E., Afifi, T. O., Martin, C. G., Pietrzak, R. H., Tsai, J., & Sareen, J. (2016). Linking typologies of childhood adversity to adult incarceration: Findings from a nationally representative sample. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(5), 584-593. <https://doi.org/10.1037/orto000144>
- Smith, D., Harnett, S., Flanagan, A., Hennessy, S., Gill, P., Quigley, N., Carey, C., McGhee, M., McManus, A., & Kennedy, M. (2018). Beyond the walls: An evaluation of a pre-release planning (PreP) programme for sentenced mentally disordered offenders. *Frontiers in Psychiatry*, 9(549). <https://doi.org/10.3389%2Ffpsyt.2018.00549>
- Souza, K. A., Lösel, F., Markson, L., & Lanskey, C. (2015). Pre-release expectations and post-release experiences of prisoners and their (ex-)partners. *Legal and Criminological Psychology*, 20(2), 306-323. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12033>
- Stevens, H., Laurson, T. M., Mortensen, P. B., Agerbo, E., & Dean, K. (2015). Post-illness-onset risk of offending across the full spectrum of psychiatric disorders. *Psychological Medicine*, 45(11), 2447-2457. <https://doi.org/10.1017/S0033291715000458>
- Termote, E., De Boe, L., Vanhouche, A.-S., Beyens, K., Jans, A., & Meeus, E. (2024). Noden inzake het activiteitsaanbod in de nieuwe gevangenis van Haren en Dendermonde: kinderziektes of oude kwalen? *FATIK*, 41(182), 7-25.
- United Nations. (2020). *World Drug Report 2020*.
- Van Dam, S., & Raeymaeckers, P. (2017). *BRUG BINNEN BUITEN: inzetten op ondersteuningsnoden van ex-gedetineerden door vrijwilligers*. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Van Regenmortel, S., Vandeveldel, L., & Brosens, D. (2024). *Re-integratie van personen in Vlaamse en Brusselse gevangenis (BRuG-project): de gevangenispopulatie in cijfers*.
- Vandeveldel, L., Van Regenmortel, S., Verhofstadt, D., Verstappen, E., De Donder, L., Favril, L., & Brosens, D. (2024a). *Re-integratie van personen in Vlaamse en Brusselse gevangenis (BRuG-project): inzichten vanuit de BRuG-enquête*.
- Vandeveldel, L., Vranken, L., & Brosens, D. (2024b). *Re-integratie van personen in Vlaamse en Brusselse gevangenis (BRuG-project): overzicht van de literatuur*.
- Verbrugghe, B., & Favril, L. (2023). Sociale determinanten van gezondheid en detentie. *FATIK*, 40(180), 6-12.
- Verhelle, H., Vertommen, T., & Robert, L. (2019). Mens sana in corpore sano, ook in de gevangenis? Een onderzoek naar sport en psychische gezondheid in detentie. *FATIK*, 162, 6-16.
- Verstraete, J., & De Decker, P. (2014). *Op zoek naar wonen na detentie: een verkennend onderzoek naar het hulpverleningsaanbod en de beleidsinitiatieven in Leuven*. Steunpunt Wonen.
- Visher, C. A., Debus, S., & Yahner, J. (2008). *Employment after prison: A longitudinal study of releasees in three states*. Urban Institute.
- Visher, C. A., Lattimore, P. K., Barrick, K., & Tueller, S. (2017). Evaluating the long-term effects of prisoner reentry services on recidivism: What types of services matter? *Justice Quarterly*, 34(1), 136-165. <https://doi.org/10.1080/07418825.2015.1115539>
- Visher, C. A., & Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: Understanding individual pathways. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 89-113. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.095931>

- Vyncke, V., Hanssens, L., Steenberghs, E., Willems, S., Mariën, D., & Jans, A. (2015). *Onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel gedetineerden'*. https://www.departementwvg.be/sites/default/files/media/Eindrapport_gezondheidsprofiel_gedetineerden_def.pdf
- Wakefield, S., & Uggen, C. (2010). Incarceration and stratification. *Annual Review of Sociology*, 36, 387-406. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102551>
- Western, B., Braga, A. A., Davis, J., & Sirois, C. (2015). Stress and hardship after prison. *American Journal of Sociology*, 120(5), 1512-1547. <https://doi.org/10.1086/681301>
- Zatz, N., Koonse, T., Zhen, T., Herrera, L., Lu, H., Shafer, S., & Valenta, B. (2016). *Get to work or go to jail: Workplace rights under threat*. UCLA Institute for Research on Labor and Employment. UCLA Labor Center.

Noten

1. Dit grootschalig onderzoeksproject werd uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse minister voor Justitie en Handhaving en door een partnerschap van de onderzoeksgroep PArticipatie & Leren in Detentie (PALD, Vrije Universiteit Brussel), het Centre for Environmental and Social Change (CRESC, Universiteit Antwerpen) en Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht en Vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent).
2. Met uitzondering van twee gevangenen, omdat andere deelnamevoorwaarden werden gesteld. In de ene gevangenis werd een steekproef van 15% getrokken, in de andere werden alleen langgestrafte mannen uitgenodigd voor deelname. Voor de vrouwenpopulatie waren er geen afwijkingen.
3. Veroordeeld = kreeg een strafmaat opgelegd door een rechterlijke macht; beklaagd = zit in voorhechtenis en moet nog veroordeeld worden; veroordeeld en beklaagd = kreeg een strafmaat opgelegd voor het ene delict, maar is nog in afwachting van een eventuele strafmaat voor een ander delict; geïnterneerd = een strafmaatregel opgelegd voor een misdrijf gepleegd door iemand die lijdt aan een psychische stoornis of een mentale beperking, waardoor die onvoldoende controle heeft over diens acties.